

Срђан ВУКАДИНОВИЋ*

ИНСЦЕНАЦИЈЕ ДЈЕЛА МИХАИЛА ЛАЛИЋА НА ЦРНОГОРСКИМ ПОЗОРНИЦАМА

1. Могућности које пружају дјела Михаила Лалића у прилагођавању сценским захтјевима

Књижевно дјело Михаила Лалића представља врх и стожер црногорске књижевности у другој половини XX вијека. Као кључне значајке његовог дјела истичу се, на једној страни, реалистичност стварања, односно комбинација лирике и епике, а на другој страни овом дјелу се придају идеолошке конотације, будући да је Лалић био заклет комуниста и антифашиста. Међутим, ни једна ни друга констатација, у потпуности, не могу опстати. Лалићева лирика, односно епика, одише великом нарацијом која је примана са усхићењем у свим јужнословенским срединама. На другој страни, Лалићевих идеолошких убјеђења у његовим романима нема, него напротив он говори о једној вјечитој црногорској судбини подјела и диоба, која у једном историјском ходу који он описује, а то је период Другог свјетског рата и сукоб партизана и четника, често личи на идеологизирану црно бијелу подјелу црногорског друштва. У његовој литератури нема трагова идеолошких, већ напротив локални проблеми из васојевићког краја или црногорских Брзака добијају универзална значења и конотације црногорских сукоба и подјела. Црногорске подјеле које је описивао Михаило Лалић сежу много прије њега, а вјероватно се неће окончати и доста много послије њега. Лалић живи и ствара у једном преломном тренутку црногорске историје коју би многи крајем XX и почетком XXI вијека да прекрајају према својим нахођењима. Али та историја, те подјеле и ти сукоби, вјечита су тема Црногораца, која кулминира у вријеме које Михаило Лалић описује. Она се као универзални корелат сукоба морала смјестити у вријеме и простор Црне Горе. Ника-

* Др Срђан Вукадиновић, Универзитет Црне Горе.

ко се та специфичност и битна конотативна детерминирајућа димензија Лалићевог дјела не може посматрати као изоловано, ванвремено и ванпросторно феноменолошко битисање једне групе која је тако приказана у, наводно, идеологизираним схемама писца који је био кључни свједок судионик многих од тих догађања. Лалић минуциозном прецизношћу саопштава структурни бит сукобљености у црногорском друштву који се уздиже на корелат истинитости. Истина, када је тешка и поразна боли. И мало је аутора који су тананијим нервом од Михаила Лалића говорили о Црногорцима и њиховом менталитету. Лалић ту црногорску вјечиту трауму износи на један литерарно деликатан начин. А оно што је деликатно у књижевности пружа добре могућности да се релативизује у сценским инсценацијама у којима се отвореније и јасније може сликати и приказивати проблем. Лалићева литература говори о многим стварима и појединостима из друштвене историје Црне Горе. Из историјских докумената, а поготово због потребе њихове обраде послје одређене дистанце, много прије и много више о трагичним црногорским судбинама и исто таквим датумима и догађајима спознавало се из штива Михаила Лалића. Такође, Лалићево стваралаштво обилује умјетничком документаристиком, али исто тако сугестивност књижевног израза је сведена на реални основ у коме се он нимало није оигријешо о књижевне каноне.

Због тога се не може одржати тврдња да је Лалић пуки реалиста, као ни становиште по коме је идеолошки, комунистички писац. Лалић је пуно модернији, иако је припадао, по одређеним „естетским” подјелама „Савременику”, од многих аутора који су припадакли „Делу”, а при томе је много интегралнији од реалиста. Није ни локалан, ни регионалан, већ по тематима и суровој истини универзалан.

Грандиозност писца Лалићевих квалитета је често оптерећујућа за прилагођавање сценским захтјевима. Многи драматурзи и сценски адаптатори имају велики респект према томе дјелу и не желе га скраћивати, а доста често на театарске даске преносе потпуну књижевну фактуру дјела, тако да оно понекад више личи на позоришну нарацију, него што је то присутно у самом дјелу. У суштини Лалићево дјело пружа значајне могућности ствараоцима вичним драмском занату да од тога дјела које је, можда понекад, скучено и затворено у књижевну љуштуру, развлачањем радње или њеним компоновањем, по аристотеловским принципима три јединства и катарзе, допринесу потпунијем и јаснијем разумијевању и сликању ситуација вјечите и дубоке подијељености црногорског друштва, на увијек двије дубоко супротстављене стране. Ако се прати Лалићев модернизам у књижевности и инсистира на суштини његовог поимања општег егзистирања сукоба и подијељености, позоришна инсценација

добија на јасноћи, сликовитости и драмском казивању. Међутим, ако се у позоришном смислу његовом дјелу приђе кроз развлачење радње и задржавање сваког момента, не разликујући за сцену онај битнији од мање битног, односно онај који има ритма од онога који нема, могуће је тада добити неку форму фолклорне позоришне представе, која временом прелази у театарску естраду.

Велика књижевна дјела, која по својој форми нису значајно опредјељујуће драмска, а такви су сигурно романи Михаила Лалића, пружају на једној страни могућношћу своје инсценације прилику да се помоћу великог књижевног дјела, насталог из пера значајног писца, направи добра позоришна представа, а да театарске куће, које тако нешто раде, у репертоарском континуитету буду препознате у окружењу као ансамбли који имају креативне и стваралачке снаге да се суоче са великим дјелом, од великог писца. С друге стране, таква дјела пружају и „могућности” сценским адаптаторима, да ако се некритички, у смисли скраћења и прилаза реалистичкој структури, односе према тексту, а при томе измишљају оно што није писац рекао, или измишљотинама урушавају његову оригиналну идеју истине, а таква је и те како присутна код Лалића, стварају се ликови и драмске ситуације за које нема мјеста у великим представама и одређеним театарским значењима.

2. Сценске поставке дјела Михаила Лалића на црногорским професионалним позорницама

У другој половини XX вијека, у вријеме када је Михаило Лалић живио и стварао у Црној Гори дјеловало је, у различитим временским раздобљима битисања, пет професионалних¹ театара и једно дјечије, односно данас Градско позориште.

Дјела Михаила Лалића су сценски уобличена само за сцену Црногорског народног позоришта у Титограду. Ниједно друго позориште које је имало градски карактер није на репертоару имало Лалићева дјела. То је и логично ако се има у виду да ниједно од четири позоришта (Цетиње, Никшић, Котор и Пљевља) не егзистира у професионалном статусу после 1958. године, а прво Лалићево дјело „Хајка” постављено је на сцену

¹ У другој половини XX вијека у црногорском позоришном реалитету дјеловали су следећи професионални театри: Народно позориште на Цетињу, Народно позориште у Никшићу, Народно позориште у Котору и Народно позориште у Пљевљима. Ова позоришта су као професионална дјеловала до 1958. године, када је донијета одлука да се она угасе и да мисију јединог професионалног театра у Црној Гори настави Црногорско народно позориште, у тадашњем Титограду, а данас Подгорици, које је основано 1953. године.

титоградског / подгоричког театра фебруара мјесеца 1962. године. Иначе, Лалићева дјела на сцену ЦНП-а постављена су у више од двиједеценијском временском раздобљу, још док је писац био жив.

Од дјела Михаила Лалића сценски су адаптирана сљедећа: „Хајка”, „Ратна срећа”, „Прамен таме” и „Дани мржње”.

2. 1. Инсценација дјела *Хајка*

Дјело које се у својој наративној структури бави групом партизана пред четничком хајком на сцени титоградског театра је премијерно изведено 24. фебруара 1962. године Дјело је за сцену драматуршки уобличио Никола Вавић, који је у својој драматуршкој биљежници записао да се „гођен жељом, мучен сумњом, с осјећањем одговорности и кривице” одлучио и ријешио да драматизује и покаже на „даскама које живот значе” прво велико дјело Михаила Лалића. Овој драматизацији Николе Вавића замјера се што је превише била бојажлива у односу на изворни текст романа, и што је адаптатор имао велики респект према писцу, па је у појединим дијеловима представе дозволило да сцена буде само полигон на коме је примаран и доминантан био Лалићев текст, а не игра и сценска решења. Истина, ова позоришна инсценација се упоређује са једном позоришном хроником „која обухвата само извјестан број ситуација и даје само извјесне људске и моралне аспекте”.² Поред тога што је био аутор драматизације, Никола Вавић је био и редитељ представе и аутор сценографије.³

Са овом представом Црногорско народно позориште је учествовало на Седмом Стеријом позорју у Новом Саду, највећем театарском фестивалу на јужнословенском простору, до 90-их година XX вијека.

² Ели Финци, Лалићева *Хајка* на Седмом Стеријом позорју, „Политика”, Београд, 10. 05. 1962, стр.11.

³ Поред Николе Вавића, остали ауторски и креативни ансамбл представе „Хајка”, премијерно изведене у титоградском, данас подгоричком, ЦНП-у 1962.године чине: костимограф Данило Решетар и композитор Василије Мокрањац. Глумачке роле су остварили: Бошко Бошковић, и у алтернацији Владимир Поповић (Иван Видрић), Петар Вујовић (Дуђан Заћанин), Милош Јекнић (Бајо Баничић), Боро Беговић (Шак Челић), Данило Радуловић (Слобо Јасикић), Стево Матовић (Арсо Шнајдер), Драгица Томас (Гара), Петар Томас (Ладо Тајовић), Мурис Оручевић (Раић Боснић), Злата Раичевић (Неда), Вељко Мандић (Филип Бекић), Мирко Симић (Рико Гиздић), Предраг Стојковић (Тодор Старов), Радоман Контић (Сабљић), Чедо Вукановић (Доламић), Мило Мирановић (Шого гроф),Бранко Обрадовић (Наредник), Петар Беговић (Пашко Поповић), Људевит Црнобори (Шаман), Милован Алач (Ћазим Ћоровић), Петар Перишић (Араф Блаћанац) и други.

2. 2. Сценска поставка *Ратне срећа*

Представа рађена по Лалићевом роману „Ратна срећа” премијерно је изведена 27. децембра 1975. године на позорници титоградског Црногорског народног позоришта. Драматизацију представе потписују Радомир Шарановић, који је био уједно и редитељ представе, као и Владимир Поповић, који је био асистент режије и тумач једне од главних улога у Вавићевој поставци „Хајке” 1962. године.⁴

Лалићев роман „Ратна срећа” је, када се појавио, био најчитанија књига у тадашњој Југославији, према подацима статистичке службе Народне библиотеке Србије. Овај текст је, можда понајмање сценичан када су у питању Лалићева дјела и њихово прилагођавање театру. Са овом представом Црногорско народно позориште је гостовало у Београду, на сцени „Атељеа 212”, маја мјесеца 1976. године.

2.3. Инсценација дјела *Прамен таме*

Лалићево дјело „Прамен таме” је премијерно изведено 28. децембра 1976. године на сцени титоградског Црногорског народног позоришта. Може се рећи да је то период када дјела Михаила Лалића изазивају велику позорност стручне, друштвене и умјетничке јавности, не само у Црној Гори него и на јужнословенском простору. Показује то и сам тим аутора који је урадио драматизацију „Прамена таме”. Драматизацију овог романа потписују сва тројица аутора који су били сценски адаптатори за претходне двије представе („Хајка”, и „Ратна срећа”) изведене у ЦНП-у, и то: Никола Вавић, Радомир Шарановић и Владимир Поповић. Редитељ ове представе, којом се показује све веће интересовање театра за Михаила Лалића као писца, односно намјера да његово дјело буде основни концепцијски облик препознавања ангажмана црногорског националног позоришта је Никола Вавић, који је режирао и „Хајку”, скоро петнаест година прије „Прамена таме”.⁵

⁴ Поред Радомира Шарановића и Владимира Поповића, креативни дио сценске поставке дјела „Ратна срећа” Михаила Лалића чине: Велибор Радоњић (сценографија, Биљана Драговић костимограф) и Бори Таминџић (композитор). Улоге су остварили: Владимир Поповић (Пејо), Васја Станковић (Обро), Слободан Алигрудић (Ђоко муко), Драго Маловић (Ако), Милош Јекнић (Јанко), Чедо Вукановић (Новак), Гојко Ковачевић (Грујо), Срево Матовић (Мачак), Драган Гарић (Ђорџег), Данило Радуловић (Симон), Петар Томас (Муро, И гласник), Бранислав Вуковић (Тадија), Иво Мартиновић (Влајко, доторе) и други.

⁵ Поред аутора драматизације и редитеља у представи „Прамен таме”, сценографију и костимографију потписују такође аутори (Велибор Радоњић и Биљана Драговић), који су били ангажовани у претходној поставци Лалићевиг текста на сцени титоград-

Са овом представом, за чији је изворни текст Михаило Лалић записао да „таме много има, споља и изнутра, и тијело људско често личи на раштркано насеље у ноћи”, Црногорско народно позориште из Титограда, односно Подгорице гостовало је јуна мјесеца 1977. године, на сцени тадашњег Покрајинског Народног позоришта у Приштини.

2.4. Сценска поставка дјела Михаила Лалића *Дани мржње*

Последње по реду дјело Михаила Лалића на сцени титоградског Црногорског народног позоришта је била представа „Дани мржње”. Ова представа је премијерно изведена 18. октобра 1983. године. За разлику од осталих представа рађених по Лалићевом дјелу у позоришту, једини од старих аутора који је остао „вјеран” његовом дјелу био је редитељ ове представе Никола Вавић, који је прије представе „Дани мржње” потписао режије за „Хајку” и „Прамен таме”.⁶

Представа „Дани мржње” рађена по тексту Михаила Лалића била је потврда да је овај писац био најизвођенији домаћи писац у више од двадесетогодишњој историји титоградског Црногорског народног позоришта, и да је, иако никада није био запослен у овој институцији, заправо, за то вријеме био кућни писац.

Инсценације четири дјела Михаила Лалића на црногорским професионалним позорницама су показале да се био формирао, прије свега, један ауторски тим у црногорском театарском амбијенту, који је из дјела у дјело креирао све занимљивије сценске поставке дјела једног аутора које је позориште знатно обогаћивало својом фрагментарношћу и драматуршким валерима. Када су у питању драматизације дјела Михаила Лалића, формирао се сценско адаптивни тим од тројице аутора (Никола Вавић, Радомир Шарановић и Владимир Поповић), који је своју драматуршку синтезу урадио у представи „Прамен таме”. Редитељ Никола Вавић

ског ЦНП-а („Ратна срећа”). Улоге у овој представи остварили су: Владимир Поповић (Рико Гиздић), Бранислав Вуковић (Црни ножар), Чедо Вукановић (Јанез), Драго Маловић (Коста Бећовић), Данило Радуловић (Миро Бећовић), Стево Матовић (Крцо), Томислав Јовић (Реља Савовић), Иво Мартиновић (Жуја), Гојко Бурзановић (Ађутант), Зеф Дедивановић (Вучелија), Гојко Ковачевић (Извозник) и други.

⁶ Ауторски тим представе „Дани мржње”, поред Михаила Лалића и Николе Вавића, чине још и: Радован Марушић (сценограф) и Миланка Берберовић (костимограф).

Улоге у представи „Дани мржње” остварили су: Боро Беговић (Пејо Грујовић), Драго Маловић (Ђујо), Петар Томас (Вуко), Драган Рачић (Ицо), Гојко Ковачевић (Обро), Иво Мартиновић (Бојо), Чедо Вукановић (Новак), Бранислав Вуковић (Борко) и други.

потписује три дјела Михаила Лалића („Хајка”, „Прамен таме” и „Дани мржње”), изведена на сцени ЦНП-а.

Када су у питању ликовна рјешења представе по двије сценографије и костимографије („Ратна срећа” и „Прамен таме”) потписују Велибор Радоњић и Биљана Драговић.

Међу глумачким остварењима по три глумачке роле остварили су: Владимир Поповић („Хајка”, „Ратна срећа” и „Прамен таме”), Петар Томас („Хајка”, „Ратна срећа” и „Дани мржње”), Чедо Вукановић („Хајка”, „Прамен таме” и „Дани мржње”), Драго Маловић („Ратна срећа”, „Прамен таме” и „Дани мржње”) и Драган Гарић („Ратна срећа”, „Прамен таме” и „Дани мржње”). По двије улоге остварили су: Милош Јекнић („Хајка” и „Ратна срећа”), Боро Беговић („Хајка” и „Дани мржње”), Предраг Стојковић („Хајка” и „Прамен таме”), Стево Матовић („Ратна срећа” и „Прамен таме”), Данило Радуловић („Ратна срећа” и „Прамен таме”) и Бранислав Вуковић („Прамен таме” и „Дани мржње”). У представама рађеним по тексту Михаила Лалића играли су, по један пут, и: Бошко Бошковић („Хајка”), Петар Вујовић („Хајка”), Слободан Алигрудић („Ратна срећа”), Злата Раичевић („Хајка”), Вељко Мандић („Хајка”), Васја Станковић („Ратна срећа”), као и други драмски умјетници – глумци који су били у ансамблу Црногорског народног позоришта у Титограду, односно ангажовани по пројекту.

3. Драмска структура дјела Михаила Лалића

Иако на први поглед изгледа да се због своје нарације, епике и лирике дјела Михаила Лалића тешко могу адаптирати за сцену или чак да су несценична, у театарском простору она добијају своје пуно значење. На сцени је једино могуће дочарати сву дубину црногорских подјела и несрећа, кроз драмске моменте који само својим и различитим драмским средствима казују више од било којег текста.

На позорници је једино могуће запазити и протумачити Лалићеве метафоре, прије свега оне о Васојевићима, које су каткада у литерарном штиву често погрешно тумачене. Његову метафору о брзацима једино је могуће дешифровати на позоришним даскама. Умјесто да се она приписује само једном племену, ономе из кога потиче Михаило Лалић, у позоришту се у његовим инсценацијама да закључити, на основу драмских средстава (глас, покрет), да је ријеч о једном темпераменту и менталитету који је својствен свим Црногорцима.

Свака сцена у његовом дјелу конституише малу драмску цјелину, која се потом „увезује” у већу и комплекснију драмску радњу. По принципи-

ма креативне драматургије радња конституише цјелину универзалних порука. Једино је тако могуће остварити снажну драмску структуру која кроз сценску форму саопштава и приказује основне структурне сегменте свијести и менталитета Црне Горе у чијој основи и леже и крију се дубоке супротстављености.

ЛИТЕРАТУРА

1. Финци, Ели: *Лалићева Хајка на Седмом Сјеријином њозорју*, „Политика”, Београд, 1962, 10. мај.
2. Калезић, Слободан: *Вријеме као јунак дјела*, „Овдје”, Титоград, 1976, фебруар.
3. Калезић, Слободан: *Са свешћом и без ње*, „Овдје”, Титоград, 1977, фебруар.
4. Вукадиновић, Срђан: *Организација националног театра*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1995.

Srđan VUKADINOVIC

STAGE ADAPTION OF SELECTED WORKS MIHAILO LALIĆ IN STAGE TO MONTENEGRO

Summary

Selected works of Mihailo Lalić to represent classical of Montenegro. Another for life his when to begin to originate to recognize Montenegro cultural value. With selected works Lalić Montenegro as small cultural space must independent represent words what there had. Selected works this large author often to throw over that it in yours structure realistic as that in some yours certain and specific ideologia. Special altentively in selected works every authors to call out possibility stage adaptation his selected works. When in the deverb montegrian professional stage Mihailo Lalić of selected works („Hajka”, „Ratna sreća”, „Pramen tame” and „Dan mržnje”) to stage adaptation only in stage to Montenegro National Theatre it s in Titograd (today: Podgorica). The stage adaption this selected works

Derivative in theatre on the stages in more of twenty years period (to 1962. as 1983. years) another for the season life of Lalić to demonstrate that his selected works non more to percive only in space and season which to engage in already which have character of universal what to demonstrate to destiny truly in montenegrin society and after cessation creative activity this author. Lalić more powerful through visual dramatic structure and stage form to report basic segment of structure consciousness and mentality Montenegro in whose foundation to find division in different social of life structure segments.